

ÉLETMENTŐ SZOBROK

Niki de Saint Phalle 1930-ban született Párizsban, anyja amerikai volt, apja pedig francia arisztokrata. Gyerekkora nagyrészt New Yorkban telt és közel sem volt mesébe illő: apja tizenegy éves korától kezdve többször zaklatta, anyja erőszakos volt, és temperamentumos, őt pedig szigorú katolikus iskolába adták, ahonnan viszont néhány év után elbocsájtották. Fiatalon modellkedni kezdett, tizennyolc évesen szerepelt a *Life*, majd három évvel később a francia *Vogue* címlapján is – később pedig a huszadik század egyik legismertebb női művészté vált. Annak ellenére, hogy Amerikában nőtt fel, munkáját Európában ismerték el igazán, hiszen az 1950-es években visszaköltözött Párizsba. Ugyanekkor kezdett el művészettel foglalkozni, majd 1959-ben találkozott Yves Klein, Marcel Duchamp, Daniel Spoerri, Willem de Kooning, Jackson Pollock és Robert Rauschenberg munkáival, de az ő neve akkor vált ismertté, amikor első párizsi kiállításán éles tőlennel lőtte szét saját vásznait. Az 1960-as évek végén utópisztikus szoborkerte-

Niki de Saint Phalle: *Tarot Garden (Tarot kert)*, középen a Császárnő figurájával, Garavicchio, Olaszország
© 2021 Fondazione Il Giardino dei Tarocchi, foto: © Peter Granser

ket hozott létre, műveiből fokozatosan tűntek el az önpusztító gesztusok, életnagyságnál nagyobb szobrai már inkább játékosak; 1982-ben pedig saját parfümöt is piacra dobott.

Nemrég a New York-i MoMA PS1-ban nyílt kései, nagy volumenű kültéri munkáira fókuszáló retrospektív kiállítás *Structures for Life (Szerkezetek az élethez)* címmel – ez az első, kizárólag az ő műveinek szentelt nagy amerikai múzeumi tárlat. A kiállításon többek között megismerhetjük a Róma mellett 1998 óta látogatható, a tarot kártyapakli huszonkét figurája által inspirált, organikus formákkal játszó *Tarot Garden (Tarot kert)* történetét: azt, hogy a kert létrehozásának költségeit nagy részben az 1982-ben piacra dobott parfüm bevételei fedezték, sőt azt is, hogy a kertben található, üvegmozaikkal borított *Empress (Császárnő)* figura feje szolgált otthonként a művész számára a hatalmas szobrok helyszíni építése közben. (Szilágyi Róza Tekla)

Niki de Saint Phalle: *Structures for Life*, MoMA PS1, New York, 2021. szeptember 6-ig

AGYTÁGÍTÁS

Az 1960-as és 70-es évek avantgárdja a szomszédunkat, Ausztriát sem kerülte el, ám a közelség ellenére nálunk mindez ritkán kerül szóba. Pedig érdekes, hogy az ekkori osztrák avantgárdok igyekeztek a hagyományosan tervezési területként működő műfajokat is az új hullám részévé tenni, így gyakran épületeket, környezeti elemeket, tárgyakat, ruhákat, kiegészítőket vagy éppen bútorokat hoztak létre a radikális újítás jegyében. A hollandiai Design Museum Den Bosch most ezeket az alkotásokat gyűjtötte össze, hogy áttekinthessük, milyen válaszok születtek a társadalmi és technológiai fejlődéssel kecsgetető jövőre vonatkozó kérdésekre a 60–70-es években. Akadnak optimista, játékos, de kritikus, sőt baljós prognózisok is, ám szembetűnő módon a legjellemzőbb reakció, hogy kigúnyolták a fejlődést és hozadékát – vagyis pont a mai kor technológiai forradalmával kapcsolatban voltak szkeptikusok. A kiállításon Coop Himmelblau, a Haus-Rucker-Co, a Zünd-Up, Walter Pichler, Hans Hollein, Raimund Abraham, Valie Export és még mások munkái láthatók.

Ami az osztrák avantgárdot igazán egyedülállóvá teszi, az egyrészt a test iránti elkötelezettség, másrészt pedig az, hogy a tervek szinte mindig megvalósultak. Például a Haus Rucker-Co által tervezett és kivitelezett *Mind Expander II (Agytágító II.)* című, egészen meghökkenítő ülőalkalmatosság. A bécsi építészekből álló csoportosulás az 1960-as évek végén jött létre, amikor elhatározták, hogy olyan terveken fognak dolgozni, amelyek képesek megváltoztatni az ember érzékelését és/vagy tudatállapotát – mindezt az ingerek fokozásával vagy épp elvonásával. A Laurids Ortner, Günther Zamp Kelp és Klaus Pinter alkotta csoport (1971-ben Manfred Ortner is csatlakozott hozzájuk) 1967-ben indította útjára a *Mind Expanding Programot (Agytágító Program)*, amelynek során számos érzékszervi fejlesztőgépet gyártottak. Az úrkorszak, azaz

Haus Rucker-Co: *Mind Expander II (Agytágító II.)*, 1969

Fotó: © mumok – Museum moderner Kunst Stiftung Ludwig Wien, kölcsönözve az Artothek des Bundes-tól

a science-fiction vizuális világa társult egy merész elképzeléssel a *Mind Expander II* esetében. A széket ugyanis két személyre fejlesztették, az alapötlet szerint a női használó a férfi ölébe ült, és amikor már elég közel kerültek egymáshoz, lehúzták a tetőt, a szerkezet pedig ritmikus mozgásba kezdett, ami – a tervezők elképzelései alapján – stimulálta használóinak tudatát. (Léopold Zsanett)

Radical Austria – Everything is Architecture (Radikális Ausztria – minden építészet), Design Museum Den Bosch, 's-Hertogenbosch, 2021. október 3-ig

TRÉFÁS KEDVŰ HŰTŐZÖTEREM

Nemrégiben vetítették újra a *Kárpáthy Zoltán* című 1966-os filmet, amit a jelentős műgyűjteményt is magáénak tudható Várkonyi Zoltán rendezett. Mint hogy színész is volt, magára osztotta a regénybeli főgonosz ügyvéd, Maszlaczky szerepét. Van a filmben egy érdekes jelenet, aminek elején a kamera

hosszan pásztáz egy lélegzetelállító, freskókkal teli terem mennyezetén, majd látjuk az egész teret, benne egy dézsával – ez tehát a filmben egy nábobhoz méltó fürdőház a Kárpáthy-birtokon. A terem a valóságban is létezik, a Pozsonytól kb. 50 km-re található Vöröskő (Červený Kameň) várának Sala Terrenája, Pálffy (IV.) Miklós építtette itáliai mintára, itáliai építészekkel a 17. század közepén. A stukókkal gazdagon díszített, fiókos dongaboltozattal fedett teremben van két kövekkal, kavicsokkal kirakott grottásca, amelyek valaha vízjátékként működtek, csobogó kutakkal, vízmedencékkel. A padlót szintén kavicsokból rakták ki, a falmezőket és a mennyezetet freskók díszítik. Ezeken különböző ószövetségi és mitológiai vagy épp történelmi jelenetek követik egymást, lehetőleg valami vizes vonatkozással: például Hágárt látjuk, aki egy kutat talált a sivatagban, vagy Zsuzsannát, akit fürdés közben lestek meg a vének. A mennyezeti fő mezőben Minervát kísérő múzsák táncolnak, de a kor kedvelt ikonográfiai elemeként feltűnik Kleopátra is, aki az öngyilkosságot választja Antonius utáni bánatában – őt épp halálra marja egy kígyó. A freskók mesterét, Carpofo Tenallát (1623–1685) csak nemrégiben kezdték kutatni, úgy is, mint aki meghonosította az észak-itáliai mintákat Közép-Kelet-Európa kastélyaiban és templomaiban.

A Sala Terrena a csiga- és kagylófüzérekkel, kavicsberakással, csillámló festéssel, mitológiai témájú domborművekkel, puttókkal, faunokkal és egyéb díszekkel, például egy illuzionisztikus, festett ajtóval és a rajta bekukkantó férfialakkal csodával határos módon megmaradt, így kerülhetett a boldog, a 68-as bevonulás előtt

még a szocialista együttműködés jegyében zajló hatvanas években a magyar filmesek látóterébe. Várkonyi Zoltán humoráról árulkodik, hogy a filmben ő ügyvédként épp a kastély új urának fürdővizét készíti elő, vödörből önt vizet egy fadézsába, minthogy a történet szerint a cselédek mind elszeltek, nem voltak hajlandók a Kárpáthy Zoltánt kitérő új urat, a szívtelen telekspekuláns Kőcserepyt szolgálni. Sajnos a vízjátékok rendszere egy idő után már nem működött, így nem lehetett filmbeli poén az sem, hogy Szekfű Gyula leírása szerint a híres grottás hűtőzöterem „nevezetessége abban áll, hogy a belépő vendéget lefecskendezi, de szolgát és jobbágyot nem.” (Topor Tünde)

Részlet Vöröskő várának Sala Terrenájából

Fotó: © Miroslav Šurin

